

Hoofdstuk 2

INHOUDEN & WERKWIJZEN KIEZEN

1 Kiezen vanuit een visie

Jaarklassen of stamgroepen, welke jaartallen wel en welke niet, met of zonder methode rekenen en taal geven, methodisch of levend lezen, accent op mondeling of op schriftelijke taalontwikkeling, welke grammatica? Allemaal vragen waar je als schoolteam en teamlid voor komt te staan. Onderwijs geven is gebaseerd op keuzen maken: wat doen we op school en hoe en waarom?

Strikte methodegebruikers lijken die vraag te kunnen omzeilen: staat immers in de handleiding? Inderdaad, dan laat men het kiezen over aan de methodeschrijvers; en ook dat is een keuze. Zo gemakkelijk komen wij er niet af en dat willen we niet; dat is onze keus. We vragen ons dus af: wát doen we bij taal en hoe en waarom? Wat deftiger: welke inhouden, welke werkwijzen en zeker ook: op grond van welke visie?

Want hoewel we daar niet voortdurend mee te koop lopen en hoewel we ons daarvan ook niet steeds bewust zijn, onze keuzen weerspiegelen onze opvattingen over:

- het pedagogisch klimaat: *relatie, competentie, autonomie*
- het lerende kind: *levend leren*;
- de ontwikkeling van taalfuncties: *ordering, expressie, communicatie*;
- de vormgeving van ons taalonderwijs: *levensechte taalgebruikssituaties*;
- de bedoeling van ons taalonderwijs: *scholing, vorming of beschaving*?
- school en maatschappij: *inburgeren en levenskunst*.

Een onderwijsvisie bestaat uit deze zes componenten die hierna afzonderlijk besproken zullen worden.

2 Pedagogisch klimaat¹⁾

Inhoud en vormgeving van ons taalonderwijs dragen bij aan het pedagogisch klimaat binnen onze school. Onze opvattingen daarover sluiten aan bij die van de ontwikkelingspsycholoog Stevens die samengevat hierop neerkomen: kinderen kunnen zich pas ten volle ontwikkelen als ze gemotiveerd zijn, maar dat is wel afhankelijk van enkele wezenlijke voorwaarden:

- Kinderen moeten zich veilig en aanvaard voelen zoals ze zijn: *relatie*.
- Kinderen moeten zelfvertrouwen krijgen en hebben: *competentie*.
- Kinderen moeten zelfstandig kunnen worden en zijn: *autonomie*.

2.1 Relatie. School, team, groepsleider spannen zich ervoor in dat elk kind zich veilig, aanvaard en gewaardeerd voelt, dat het een eigen plek heeft. Dat heeft met sfeer te maken, met ruimte geven, met beschikbaar zijn, met de tijd nemen voor kinderen. Het heeft bovenal te maken met het accepteren van verschillen tussen kinderen. De leraar:

- is bereid tot luisteren en leert kinderen naar elkaar te luisteren;
- toont belangstelling voor de taaluitingen en voor het taalgebruik van ieder kind, ook voor diens moedertaal, etnisch of regionaal bepaald;
- bevordert samenwerking bij taalactiviteiten om zo van en met elkaar te leren, samen hun taal verder te ontwikkelen;
- grijpt ervaringen van kinderen aan om die om te zetten in taalactiviteiten.

Een aantal werkwijzen en technieken waarbij deze opvattingen in praktijk omgezet worden:

- kringgesprekken en klassenvergaderingen;

- werken in hoeken;
- teksten schrijven en bespreken;
- samen de klassen- of schoolkrant maken;
- maken en presenteren van werkstukken.

2.2 *Competentie*. School, team, groepsleider doen er alles aan om het zelfvertrouwen van de kinderen te versterken. Voor taalonderwijs houdt dat onder meer in dat de leraar:

- de eigen taalcompetentie en taalgevoeligheid verder blijft ontwikkelen;
- hoge maar realistische verwachtingen van ieder kind heeft;
- vertrouwen stelt in de eigen taalontwikkelingsmogelijkheden van elk kind;
- positief reageert taaluitingen en taalwerk van de leerlingen;
- taalopdrachten (naar inhoud en instructie) afstemt en beoordeelt op ieders eigen niveau, waardoor het competentiegevoel kan groeien.

Een aantal werkwijzen en technieken waarbij deze opvattingen in praktijk omgezet worden (naast eerder genoemde):

- levend lezen in eigen tempo en op eigen niveau;
- tutor-lezen;
- individuele instructie;
- eigen vrije teksten en gedichten schrijven en voorlezen;
- deelname aan schoolcorrespondentie (brief of e-mail);
- meewerken aan school- of klassenkrant;
- leidinggeven aan de kring;
- spreekbeurt voorbereiden en houden;
- portfolio, onderdeel eigen rapport schrijven;
- leercontract met remedial teacher

2.3 *Autonomie*. School, team, groepsleider bevorderen de zelfstandigheid, zelfredzaamheid, en verantwoordelijkheidsgevoel van de leerlingen. Voor taalonderwijs betekent dat onder meer dat de kinderen:

- meedenken en meebeslissen over vorm en inhoud van het taalonderwijs;
- leren zelf hun taalactiviteiten te plannen en problemen op te lossen;

Een aantal werkwijzen en technieken waarbij deze opvattingen in praktijk omgezet worden (naast eerder genoemde):

- leren werken met dag-, week- en maandtaken;
- dagelijks in de kring doornemen van dagplanning, planbord;
- leren meedoen in de klassenvergadering, leiding geven, afspraken vastleggen;
- waar mogelijk eigen schriftelijk werk zelf nakijken;
- werkstukken maken;
- rondleidingen verzorgen bij open avonden.

3 Levend leren²⁾

Inhoud en vormgeving van ons taalonderwijs worden mede bepaald door onze kijk op het lerende kind. Binnen de vernieuwingsbewegingen circuleren verschillende termen om het leren van kinderen te typeren. Bij het EGO, bijvoorbeeld, spreekt men van ervaringsgericht onderwijs. Die term kom je ook tegen in jenaplankringen, net als ontdekkend en functioneel leren trouwens. In freinet-publicaties gaat het meestal over natuurlijk leren en steeds vaker ook over interactief leren. Een korte toelichting.

- Bij *ervaringsgericht onderwijs* wordt van alle betrokkenen een ervaringsgerichte houding verwacht, uitgaande van aanvaarding, echtheid, betrokkenheid en

welbevinden. Niet het aanbod of toetsbare resultaten maar het proces binnen een groep kinderen staat centraal. Daarbij observeren de leraren de kinderen intensief en zorgen ze voor een goed voorbereide omgeving, met ruimte voor initiatieven van kinderen.

- Bij *ontdekkend leren* stellen we ons het kind voor als een jonge onderzoeker die spelender- en lerenderwijs de wereld verkent: door proeven, horen, ruiken, waarnemen, experimenteren, vergelijken, door te lezen en erover te praten, door te schrijven en erover vertellen, krijgen ze zicht op hun leven en de wereld waarin ze opgroeien.
- De term *functioneel* in *functioneel lezen* benadrukt dat bijvoorbeeld leren lezen vanaf het begin een in dienst staat van betekenis- en zingeving: kinderen weten waarmee ze bezig zijn en waarom ze doen wat ze doen.
- *Natuurlijk leren* wil zeggen: leren vanuit de natuurlijk behoefte om te kunnen wat anderen ook kunnen, met behulp van natuurlijke materialen in natuurlijke situaties, in een uitdagende omgeving die hun leergierigheid prikkelt.
- De term *interactief leren* benadert het leren als een communicatieproces tussen het lerende kind en de leeromgeving (onderwijsruimte, leraar, kinderen, leergebieden). Zo leer je bijvoorbeeld lezen door te schrijven en schrijven door te lezen. En je leert van elkaar, je inspireert elkaar.

Verschillen in termen verwijzen naar verschillen in visie, maar wie daar oog voor heeft, ontdekt ook verwantschap. Dat gemeenschappelijke is te vangen in *levend leren*. Deze aanduiding:

- 1 bundelt de essenties van ervaringsgericht, ontdekkend, functioneel, natuurlijk en interactief;
- 2 maakt duidelijk dat het *leven* zelf onze leerschool is;
- 3 onderstreept dat leren op school ingebed is in het groeps- en school*leven*;
- 4 laat zien dat leren voor je hele *leven* is en dat je je hele *leven* blijft leren;
- 5 accentueert dat leren moet *leven*, spannend en uitdagend kan zijn.

Een aardige bijkomstigheid is bovendien dat *Levend Leren* mooi aansluit bij *Levend Lezen*³⁾ en het al enigszins ingeburgerde *Levend Rekenen*⁴⁾

4 Ordening, expressie, communicatie⁵⁾

Inhoud en vormgeving van ons taalonderwijs dragen ook het stempel van onze visie op taal en taalverwerving. Om met dat laatste te beginnen, is de taalomgeving of het aangeboren taalleervermogen de beslissende factor is bij het aanleren van de moedertaal? Met andere woorden: is taal leren een vorm van imitatie (a) of van (b) creatie? Wie (a) zegt, geeft anders taalonderwijs (namelijk uiterst gestructureerd, methodisch en systematisch, met veel voor- en nadoen, veel dril oefeningen) dan wie voor (b) kiest: uitgaan van de mogelijkheden van het kind en die verder ontwikkelen.

Zolang de geleerden het niet eens zijn, varen we op het kompas van ons gezond verstand en dat zegt: een kind op een onbewoond eiland zal nooit leren spreken; er is immers geen voorbeeld. En een hond, opgevoed en gekoesterd door sprekende mensen, zal nooit leren spreken: hij heeft het niet in zich. En voor de school betekent dat:

- a. zorgen voor een rijke taalomgeving die kinderen prikkelt en goede voorbeelden toont;
- b. aansluiten bij de taaluitingen van kinderen en van daaruit hun taalgevoel en taalvaardigheid verder te ontwikkelen.

Maar vaardigheid waarin? Welke taalfunctie is het belangrijkste, waar leggen we de accenten?

- a. Op *ordering*? Door middel van taal kunnen we de wereld begrijpelijk, overzichtelijk maken, kunnen we informatie verwerven en verwerken. Hoe groter de woordenschat en hoe groter de vaardigheid om indelingen te maken, hoe beter dat lukt. Dus veel doen aan woordenschatuitbreiding, veel rubriceeroefeningen, vaak internetten?
- b. Op *communicatie*? Door middel van taal communiceren we met anderen dichtbij of verweg. Wie helder communiceert (scherp en onbevangen luisteren, duidelijk formuleren) voorkomt misverstanden en bereikt gemakkelijker zijn doelen. Dus veel oefenen in vergaderen (klassenkring, schoolraad), brieven schrijven, e-mailen?
- c. Op *expressie*? Door middel van taal kunnen we onze gevoelens en gedachten uiten. Zo kunnen we geestelijk groeien, het kan opluchten, bevrijden. Dus veel drama en vaak vrije teksten en poëzie schrijven, voorlezen in de leeskring, voordragen, presenteren?

5 Levensechte taalgebruikssituaties

Inhoud en vormgeving van ons taalonderwijs weerspiegelen ons onderwijsconcept. Dat vind je ook terug in de inrichting van school en klaslokaal. Lokaal en taal hebben sowieso veel met elkaar te maken: er is een schrijfhoek, een leesluisterhoek, er is een kringruimte voor gesprekken, vergaderen, presentaties.

En waarover spreken zij? Over wat iemand heeft meegemaakt, over de plannen voor die dag of week, over wat er de afgelopen dag of week is gebeurd. En wat presenteren zij? Een toneelstukje, een tekening, de uitkomsten van een onderzoekje..

Sommige klassen hebben een drukhoek. Daar worden teksten vermenigvuldigd, gebundeld tot een klassenkrant of een boekje. En waarover schrijven zij? Over hun eigen ervaringen en gevoelens (vrije tekst, gedicht), over een onderzoekje voor een WO-studie (een verslag dus). En wat je hebt geschreven, wordt daarna door anderen gelezen. Dat geldt wel in bijzondere mate voor scholen die met elkaar corresponderen en zo ervaringen uitwisselen en elkaars blikveld verruimen.

Allemaal vormen van taalonderwijs. Allemaal in authentieke, levensechte taalgebruikssituaties. Niet bedacht, niet gekunsteld, maar levensecht, betekenisvol, functioneel. Dat betekent ook: taalbeschouwing zoveel mogelijk gekoppeld aan (beter) leren lezen en schrijven, leesstrategieën en studietechnieken niet cursorisch aanbieden en oefenen maar al doende aanleren (zie hoofdstuk 5).

6 Scholing, vorming of beschaving?⁶⁾

Inhoud en vormgeving van ons taalonderwijs vloeien voort uit onze visie op de taak van de school in de samenleving. Wat kan of moet de school voor de samenleving betekenen? Daarover bestaan drie soorten opvattingen waarvan, afhankelijk van de tijdgeest, telkens een de boventoon voert. Een toelichting aan de hand van het leren lezen.

Op dit moment zijn het de *scholars* die het debat beheersen. Doel van het onderwijs is volgens hen vooral *economische participatie*. Zij benaderen het leren lezen als een bundeling van vaardigheden, methodisch aangeleerd en stuk voor stuk toetsbaar.

Daartegenover staan de *vormers* van de actuele en traditionele vernieuwingsbewegingen (sedert het begin van de 20ste eeuw). Hun onderwijs is kindvolgend en maatschappijvormend, maar toegespitst op *sociale participatie*. Hun leesonderwijs is daarop geënt: functioneel, ieder in eigen tempo, gericht op communicatie.

Voor de derde stroming, die van de *beschavers* is, betekent leren lezen vooral: toegang krijgen tot de beschaving. Onderwijs is gericht op *culturele participatie*, deelgenoot worden van een culturele gemeenschap en haar culturele erfgoed.

Een paar kanttekeningen.

- a. Het gaat hier om een ideaaltypische indeling die niet helemaal recht doet aan de werkelijkheid: natuurlijk zijn de scholers niet wars van communicatie, en natuurlijk tref je in de schoolpraktijk van vormers wel degelijk scholingsmomenten aan; het is een kwestie van meer of minder accent.
- b. Die accentverschillen kunnen wèl grote gevolgen hebben. Bijvoorbeeld, het achtste jaar is bijna om, je moet kiezen: er is alleen nog tijd voor een cursus zakelijke brieven schrijven of voor het samen schrijven van de teksten van de afscheidsmusical. De bovenliggende visie zal de keus bepalen.

De derde stroming heeft in de loop van de twintigste eeuw, in concurrentie met de twee eerste, steeds meer terrein moeten prijsgeven. Maar nu als gevolg van mondialisering, internationalisering en de toestroom van nieuwe Nederlanders de Nederlandse identiteit onder druk is komen te staan, zou het tij wel eens kunnen keren⁷⁾.

7 Inburgeren en levenskunst

Inhoud en vormgeving van ons taalonderwijs houden ten slotte ook verband met onze visie op mens en maatschappij, onze levens- en wereldbeschouwing, om het actueel te zeggen: ons waarden- en normensysteem. Wat is onze gemeenschappelijke maatschappijvisie?

Petersen zag de samenleving als een gemeenschap (Gemeinschaft) met als kern het gezin. Zijn school was een proeftuin voor een dergelijke samenleving en was gemodelleerd naar het gezin, waarin ieder zijn eigen plaats heeft en naar vermogen verantwoordelijkheid draagt; vandaar dat hij het klaslokaal als een school-woonkamer inrichtte. Freinet koos zijn uitgangspunt in de maatschappij (Gesellschaft). Zijn schoolklas was een werkplaats, de klassengroep een maatschappij-in-de-dop, de afspiegeling van een toekomstige, rechtvaardige en democratische samenleving.

Jenaplanners en freinetwerkers kunnen goed samenwerken, omdat ze ondanks verschillen veel gemeenschappelijks hebben. In beide schoolpraktijken bestaat veel ruimte voor persoonlijke ontwikkeling, individuele expressie, eigen initiatief enerzijds en anderzijds wordt er sterk gehecht aan gemeenschappelijkheid, saamhorigheid, samenwerken, overleggen en samen beslissingen nemen. Anders gezegd, beide concepten worden gedragen door de peilers *vrijheid* en *verantwoordelijkheid*, een visie die bij uitstek gestalte krijgt in Kring en Klassenvergadering.

En zoals je als leerling in de klas je eigen plek hebt, zo zul je je een eigen plaats moeten verwerven in de samenleving. *Inburgeren* dus. Niet alleen nieuwe Nederlanders, alle Nederlanders moeten inburgeren, een plek vinden, zich thuis voelen. Daarbij gaat het om saamhorigheid, respect, burgerzin, democratische gezindheid. Maar ook om vragen als: waar of onwaar, mooi en lelijk, echt of onecht. En hoe moeilijk misschien, ook om vragen als: goed of slecht, wat hoort wel en wat hoort niet? Dan komt de vraag: welke waarden en normen stralen we uit? Welk voorbeeld geven we: wat vinden wij echt, eerlijk, waar, goed

Inburgeren houdt dus in: inpassen, inschikken, je voegen naar. Maar dat is niet alles. Je mag ook kunnen genieten van de mooie en lekkere dingen in het leven, van je eigen prestaties. Je mag jezelf zijn, jezelf ontplooien, mooie dingen maken, wat van je leven maken, kortom *levenskunst*. En ook hier past de vraag: wat laten wij zien, waarvan genieten wij? En

natuurlijk, wat bieden we kinderen aan: welke muziek, welke verhalen, welke boeken, gedichten enzovoorts. Welke elementen uit ons gemeenschappelijk cultureel erfgoed vinden we belangrijk genoeg om door te geven?⁸⁾

En het ideaal van het wereldburgerschap dan, zijn we dat kwijt? Nee, maar er gaat iets aan vooraf: pas als je ergens, op een bepaalde plek, thuis bent, kun je je overal thuisvoelen. Je moet eerst je eigen plek gevonden hebben. Een plek die je deelt met anderen. Delen in de dubbele zin des woords: (a) je bent er samen op hetzelfde moment, hebt een tijdlang dezelfde geschiedenis; (b) ieder krijgt een deel, een stukje en daarvoor gelden afspraken. Die plek is thuis (daar ben je kind), op school (daar ben je leerling), op het werk (medewerker), in de samenleving (levenskunstenaar), de politieke gemeenschap (medeburger).

Noten

1) Deze begrippen zijn ontleend aan L.STEVENS, *Over denken en doen: een pedagogische bijdrage aan adaptief onderwijs*, Den Haag 1997

2) Deze paragraaf steunt op een vergelijkbare paragraaf (p 12) over de term *levend lezen* in R.BROERSMA/J.NICOLAI/J.TANS, *Levend lezen dat's de kunst*, De Reeks 3, Valthe 2003.

3) Zie *Levend lezen dat's de kunst*.

4) Deze aanduiding werd geïntroduceerd in het boek WERKGROEP REKENEN/WISKUNDE FREINETONDERWIJS, *Levend Rekenen, da's pas realistisch*, Enschede 1998 (SLO).

5) Zie hiervoor NIJMEEGSE WERKGROEP TAALDIDACTIEK, *Taaldidactiek aan de basis*(hfst 2.3), Groningen 1992

6) Zie R.BROERSMA, *De baron, de prins en Doornroosje, over het verband tussen lezen en inburgeren*, in: *Mensenkinderen* (nr 2) jrg 19, 2003.

7) Aanwijzingen hiervoor zijn de roep om meer kennis van de vaderlandse geschiedenis en het waarden- en normendebat.

8) Zie ook hfst 7.7 en 8.8 en de bijlagen 5 en 6